

De positionering van Turkije

Status quaestionis van een “islamitische bondgenoot” binnen de NAVO

Luk Sanders¹

Het Studiecentrum voor Veiligheid en Defensie (SCVD) van het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie publiceert sporadisch korte analyses van actuele thema's in zijn reeks van e-Notes. Deze reeks en andere publicaties zijn beschikbaar op onze website www.khid.be

In de preambule van het Noord-Atlantisch Verdrag staat: “De partijen bij dit Verdrag [...] hebben de vaste wil de vrijheid, het gemeenschappelijk erfgoed en de beschaving van hun bevolking, welke zijn gegrondvest op de beginselen van democratie, persoonlijke vrijheid en rechtsorde te beschermen.” Hoe dienen we vandaag “de beginselen van democratie, persoonlijke vrijheid en rechtsorde” in Turkije te interpreteren? Heeft het land inderdaad nog de vaste wil om de vrijheid te beschermen? Kort na de mislukte staatsgreep in Turkije van 15 juli 2016 stelde de NAVO nochtans in een persbericht: “Turkey’s NATO membership is not in question. [...] The NATO Secretary General spoke [...] with President Erdogan, [...] reiterating full support for Turkey’s democratic institutions.”ⁱ

Volgens het internationale *Committee to Protect Journalists* is Turkije intussen het land waar veruit

de meeste journalisten omwille van hun beroep achter de tralies zitten. Maar een jaar na de staatsgreep stelde de NAVO-secretaris-generaal nog altijd: “Democracy and rule of law are shared values of NATO Allies. On the first anniversary of the coup attempt in Turkey I reiterate my strong message that any attempt to undermine democracy in any of our Allied countries is unacceptable.”ⁱⁱ In de eerste zin van dit citaat sprak Stoltenberg impliciet nog steeds vertrouwen uit in het democratische gehalte van de NAVO-leden, dus ook van Turkije. In de tweede zin *leek* hij ook de verdediging van Turkije op te nemen, maar bij nader inzien geldt zijn *strong message* voor iedereen... En is Turkije zijn eigen democratie niet aan het ondermijnen? Spanningen tussen Turkije en de andere NAVO-lidstaten lopen ondertussen hoog op en binnen de Turkse strijdkrachten roert er heel wat dat vragen doet rijzen over wat wij als NAVO-lidstaten van elkaar verwachten op het vlak van democratie en mensenrechten.

¹ Vorseur bij het Studiecentrum voor Veiligheid en Defensie (SCVD) van het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie (KHID). De in dit artikel geuite standpunten vallen uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de auteur en geven niet noodzakelijkerwijs het officiële standpunt van het Ministerie van Landsverdediging of van het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie weer.

Deze tekst heeft als doel een stand van zaken te geven met betrekking tot onze Turkse bondgenoot. Eerst zal onder de loep worden genomen hoe momenteel de verhoudingen liggen tussen Turkije en een aantal van zijn belangrijke NAVO-bondgenoten, vervolgens zullen de recente hervormingen van de Turkse strijdkrachten worden besproken, om dan af te sluiten met de vraag wat Turkije ons te bieden heeft als bondgenoot.

De relaties tussen Turkije en een aantal andere NAVO-partners

Met betrekking tot de toenmalige situatie in Irak deed Turkije in 2003 een beroep op de NAVO, op grond van artikel 4, dat voorziet in overleg tussen de verdragsgenoten als het gebied, de politieke onafhankelijkheid of de veiligheid van een lidstaat wordt bedreigd. Turkije was verbolgen toen bleek dat Frankrijk, Duitsland en ook België deze vraag tot steunmaatregelen aanvankelijk blokkeerden. Toen op 28 juni 2016 vijfenveertig doden vielen bij een terroristische aanslag op de luchthaven van Istanbul bleken de westerse bondgenoten veel minder steun en solidariteit te betonen dan bij vergelijkbare aanslagen in Parijs of Brussel; geen Turkse vlag op westerse Facebookfoto's en evenmin op de Eiffeltoren... Weer was Turkije ontzet. De mislukte staatsgreep, ten slotte, bleek dan wel een godsgeschenk te zijn voor Erdogan – daardoor kon hij het land naar zijn hand zetten – maar hij begrijpt nog altijd niet waarom er zo weinig steunbetuigingen kwamen uit het Westen. Per slot van rekening werd het parlement van een NAVO-bondgenoot toen gebombardeerd door (weliswaar zijn eigen) F-16's.

Terwijl *European Voice* (vandaag *Politico Europe*) Erdogan in 2004 nog verkoos tot Europeaan van het jaar (als enige niet-EU-burger ooit), is zijn populariteit in Europa sindsdien afgenomen en uiteindelijk omgeslagen in wantrouwen: het toenemende autoritarisme, de antiwesterse houding, het geflirt met Rusland en China... In Europa kwam het keerpunt vooral toen de betogingen omtrent het Taksim Gezi Park zich uitbreidden over heel het land, net als de repressieve reacties daarop van de ordediensten. De verdeeldheid tussen Turkije en de VS werd vooral zichtbaar toen bleek dat de Turkse en Amerikaanse belangen in Syrië niet samenvielen. Turkije was niet opgetogen over de Amerikaanse focus op enkel IS en over de samenwerking met de Syrische Koerden. Erdogan weigerde daarom tot 2015 zijn luchtmachtbasis van Incirlik open te stellen voor de coalitie tegen IS. Ankara beschuldigde Washington zelfs van steun aan de mislukte staatsgreep toen het weigerde Fethullah Gülen uit te leveren, het zogezegde brein achter die coup. Het onafhankelijkheidsreferendum in Iraaks-Koerdistan bevestigde ook het vermoeden van veel Turken dat de VS aansturen op een onafhankelijke Koerdische staat in de regio.

Washington was dan weer geschokt door Erdogans pogingen om Chinese en uiteindelijk Russische luchtverdedigingsmissiles aan te kopen. In het Amerikaans Congres werden kritische hoorzittingen gehouden over Turkije, werden resoluties gestemd die de Turkse veiligheidsdiensten veroordeelden en werd de verkoop van wapens voor Erdogans persoonlijke lijfwacht geblokkeerd. De spanningen namen nog toe na de arrestatie van een Turkse medewerker van het Amerikaanse consulaat in Ankara, waarna Washington besliste zijn visumdiensten in Turkije stop te zetten. Ankara reageerde met een gelijkaardige maatregel.

Tijdens het bezoek van de Turkse president aan New York in september 2017 zei Trump niettemin dat Erdogan “has become a friend of mine” en “I think now we're as close as we've ever been”. Deze mening staat in schril contrast met die van het Congres, het Pentagon, de Amerikaanse media en de

publieke opinie, te meer daar op hetzelfde ogenblik de politie van Washington verslag uitbracht van “a brutal attack [van Amerikaanse Turken] on peaceful demonstrators outside the Turkish ambassador’s residence” (die de vrijlating van een Amerikaanse dominee uit een Turkse gevangenis bepleitten). Vooral de veranderde houding van het Pentagon valt op. Wat er vroeger ook gebeurde, het Pentagon was er altijd snel bij om Turkije te verdedigen. Maar vandaag lijken de belangrijkste Amerikaanse critici van Turkije zich binnen de strijdkrachten te situeren. De verdere afhandeling van de Reza Zarrab-zaak kan ook een aanzienlijke invloed hebben op de verdere relaties tussen de beide landen.ⁱⁱⁱ

Binnen Europa is het vooral Duitsland dat verzuurde relaties heeft met Turkije, maar de ergernis breidt zich uit over heel de EU. Reeds vóór de mislukte coup keurde de *Bundestag* een resolutie goed over de Armeense genocide en de opsluiting van Duitse journalisten en toen in maart 2017 Duitse autoriteiten ook Turkse politici verboden campagne te voeren in Duitsland, maakte Erdogan vergelijkingen met nazi-Duitsland. Een ander twistpunt is Turkijes eis tot uitlevering van Duitse Turken die medeplichtig zouden zijn aan de coup, wat Berlijn ten stelligste ontkent. Toen Turkije weigerde toegang te verlenen aan Duitse parlementairen om de luchtmachtbasis van Incirlik te bezoeken, verhuisden de Duitse gevechtstoestellen en troepen ook naar Jordanië. Het klimaat verzuurde nog meer naar aanleiding van de verkiezingen, waarbij Erdogan de Duitse Turken opriep niet op traditionele partijen te stemmen, aangezien die “vijanden van Turkije” zouden zijn. Ook in Nederland, Oostenrijk, Zweden en uiteraard in ons eigen land zagen we hoe Erdogan de Europese Turken als zijn onderdanen beschouwt en behandelt.

Intussen is Turkije officieel nog steeds kandidaat-lid van de EU. Die besprekingen raakten echter in het slop toen de Turkse regering in 2009 weigerde Turkse havens open te stellen voor Cypriotische schepen. De Europese Commissie stelt nu dat Turkije niet voldoet aan de toetredingsvoorwaarden van Kopenhagen en dat zij wacht op een amendement van de antiterreurwet en, meer algemeen, het herstel van de rechtstaat in Turkije. Om diezelfde redenen ligt de liberalisering van visa voor Turkse burgers zelfs niet meer op tafel. Erdogan had nochtans gehoopt hierin een doorbraak te bekomen tijdens de negotiaties over de migrantendeal. Maar wat hij vooral wil, is een herziening van de douane-unie tussen Turkije en de EU. Hoewel beide partijen daarbij baat zouden hebben, blokkeert Duitsland dat. Dat land nam ook een aantal unilaterale maatregelen, zoals de beperking van kredietgaranties voor Duitse bedrijven die werkzaam zijn in Turkije en een nauwere opvolging van Turkse ngo’s, moskeeën en media, in de hoop zo Duitse burgers in Turkse gevangenschappen makkelijker vrij te krijgen. Turkije duidt de huidige houding van de EU grotendeels als een tijdelijk fenomeen als gevolg van het electorale klimaat in Nederland en Duitsland. Maar door het succes van het rechts-populisme staan Europese leiders intussen wel extra onder druk om zich hard op te stellen tegen Turkije.

Sinds het Turkse referendum over grondwetswijzigingen in april 2017 doet samenwerking met het Westen zich meer voor in de vorm van transacties of deals en minder op basis van gedeelde waarden. In eigen land gaat Erdogan onverstoord verder om het sociale, politieke en culturele leven nog meer los te weken van het Westen. Na min of meer de opheffing van de rechtstaat krijgt in Turkije nu ook de seculiere traditie het hard te verduren: een nieuw curriculum voor schoolkinderen op islamitische leest geschoeid (deels ook voor niet-islamitische kinderen), een toenemende scheiding van mannen en vrouwen in het publieke leven, islamitisch-nationalistische propaganda in

de media, de marginalisering van Atatürk en een hoogdravend discours over een “Nieuw Turkije”. Het land lijkt kortom steeds verder weg te drijven van het Westen, zonder dat wordt aangestuurd op een volledige breuk. Erdogan realiseert zich dat de Turkse, Amerikaanse en Europese economieën onderling afhankelijk zijn, maar het “Nieuwe Turkije” streeft niet langer ernaar om deel te zijn van het westerse kamp. Het wil slechts selectieve banden onderhouden die zich grotendeels beperken tot de economie. Voorts wil het zich profileren als de morele en politieke leider van ondervertegenwoordigde segmenten van de moslimwereld. Ankara lijkt meer geïnteresseerd in partnerschappen met Rusland en Iran, zoals bleek in Syrië en tijdens het Koerdische referendum.

De hervormingen van de Turkse strijdkrachten na de mislukte coup

Sinds de mislukte staatsgreep van 15 juli 2016 kennen de Turkse strijdkrachten (de Türk Silahlı Kuvvetleri of “TSK”) een bewogen periode. Door de coup poging werden ongeveer 7.500 militairen uit hun functie ontheven; 4.200 daarvan waren officieren, 150 zelfs opperofficieren. De meest drastische zuiveringen vonden plaats onder de special forces en het pilotenkorps, zodanig dat de Turkse luchtmacht nu waarschijnlijk de enige ter wereld is met meer vliegtuigen dan piloten (een ratio van 0,7 piloten per vliegtuig, minder dan de helft van de internationale minimumstandaard van 1,5).

De recente grondwets hervorming ging bovendien gepaard met een grondige hertekening van de civiel-militaire krachtsverhoudingen in het land. Zowel de gendarmerie als de kustwacht werden gedemilitariseerd en kwamen onder de bevoegdheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Ook sommige militaire hospitalen, havens en industriële sites kwamen onder burgerlijk bestuur te staan. Bovendien werd het aantal burgerlijke leden van zowel de Nationale Veiligheidsraad als de Hoge Militaire Raad (die onder meer instaat voor de benoeming van opperofficieren) drastisch opgevoerd. Voortaan benoemt de president ook soeverein het hoofd van de generale staf en krijgt hij die onder zijn rechtstreekse gezag. De leiding van de andere krijgsmachtsdelen valt nu onder het gezag van de minister van Defensie, maar zowel de president als de premier kunnen rechtstreeks orders geven aan de krijgsmachtsdelen. Hoewel de positie van de chef van de generale staf structureel werd verzwakt, heeft Erdogan een uitstekende verstandhouding met deze chef, namelijk de AKP-getrouwe generaal Hulusi Akar. De nieuwe chefs van de krijgsmachtdelen zijn ook beduidend jonger in anciënniteit, wat Akars gezag ten goede komt. Op die manier is het decennia oude gevaar voor een militaire staatsgreep in Turkije nu lager dan ooit. Anderzijds is de onderlinge verdeeldheid binnen de TSK – niet in het minst onder de officieren – nu groter dan ooit. Op korte termijn is Erdogan veilig en misschien ook voor zolang hij aan de macht blijft. Maar zodra de AKP haar parlementaire meerderheid verliest (en het leger nog steeds zal bestaan uit AKP-getrouwen), zal het gevaar voor een militaire coup terug oplaaien.

Ook de officiersopleidingen staan voortaan onder burgerlijk gezag. Zo werden een aantal militaire colleges opgeslorpt door de Nationale Defensie Universiteit, geleid door een burgerlijke rector. Volgens de oude grondwet was de TSK de behoeder van het seculiere karakter van de staat, maar ook dat werd grondig herzien. Voortaan is militair onderricht ook toegankelijk voor afgestudeerden van de religieuze Imam Hatipscholen en voor dames met hoofddoek, iets dat vroeger ondenkbaar was. Heel wat jonge officierscadetten zouden ook zijn aangeworven op directe aanbeveling van AKP-leden. In september 2017 werd bovendien beslist dat tijdens militaire begrafenissen niet langer

De positionering van Turkije Status quaestionis van een “islamitische bondgenoot” binnen de NAVO

Chopins dodenmars wordt gespeeld, maar wel het Ottomaanse Segah Tekbir, waarin passages uit de Koran worden geciteerd.

Binnen de TSK maakten heel wat AKP-getrouwe officieren intussen een blitzcarrière, wat zijn weerslag kan hebben op de kwaliteit van de bevelvoering en de nieuwe leden van de zwaar getroffen korpsen van special forces en piloten die niet snel opnieuw kunnen worden opgeleid. Toch blijft de TSK militaire operaties uitvoeren langs de Turkse grens met Syrië en Irak en in de zuidoostelijke (hoofdzakelijk Koerdische) provincies. Hoewel die operaties niet allemaal zijn uitgemond in militaire triomfen, zou er, ondanks alles, geen structurele reductie zijn van de gevechtseffectiviteit van de TSK. De operatie Euphrates Shield in het noordelijke deel van Syrië – ontketend in september 2016 – heeft integendeel het moreel der troepen opnieuw opgekrikt na de vernedering van juli 2016. Het tijdstip waarop deze operatie van start ging doet overigens vermoeden dat het opkrikken van dat moreel een van de motieven was voor die operatie.

Het is echter minder duidelijk wat de implicaties van al deze zuiveringen zullen zijn op langere termijn. Al van sinds 2002 – toen de AKP voor het eerst een parlementaire meerderheid haalde – wordt de TSK achtervolgd door processen inzake het bestaan van een vermeend geheim genootschap van hoge militairen en intellectuelen (de “Ergenekon”) en dito plannen voor een staatsgreep (“Operatie Balyoz”). Dat gaf aanleiding tot een traumatische periode voor de TSK en het is niet denkbeeldig dat deze ingrijpende hervormingen de ideologische en politieke tegenstellingen onder de Turkse officieren zullen verscherpen. Zo gaan de huidige politieke benoemingen van hoge officieren in tegen een lange meritocratische traditie binnen de TSK. In augustus 2017 werden alvast nog eens zeven opperofficieren ontslagen, om hen te vervangen door AKP’ers met weinig militaire verdienste.

Veel van de ontslagen officieren waren prowesters en pro-NAVO. Zij werden intussen grotendeels vervangen door AKP-sympathisanten die op het vlak van buitenland- en veiligheidspolitiek meer affiniteit hebben met Rusland, Iran, India en China. Decennialang vormde de Turkse officierenklasse een soort staat binnen de staat. Het profiel van die officieren was doorgaans eerder Europees en seculier, maar doordat dames met hoofddoek en afgestudeerden van de Imam Hatipscholen nu toegang hebben tot de Nationale Defensie Universiteit is het officierenambt voortaan toegankelijk voor heel nieuwe segmenten van de Turkse samenleving. Dat heeft het voordeel van een afbouw van de traditionele kloof tussen de elitaire officiersklasse en de Turkse samenleving. Anderzijds impliceert de huidige hervorming van de TSK ook de politisering van heel de militaire klasse, waarin AKP-getrouwen de rangen opvullen. Door deze aanslag op het traditioneel seculiere ethos en de kemalistische signatuur van de officieren ligt een interne machtsstrijd binnen de verwachtingen.

Uiteindelijk wijst niets erop dat op het democratische vlak een structurele verbetering is te verwachten van de civiel-militaire relaties in Turkije. De kemalistische ideologie (en partij) was kennelijk geen eeuwig leven beschoren, dus dat kan evengoed gelden voor de AKP en een interne strijd tussen fracties zal dan onvermijdelijk zijn. Voor alle duidelijkheid heeft het Turkse parlement momenteel nog altijd geen enkele zeggenschap over het militaire beleid en niets wijst erop dat er meer transparantie zal komen in de Turkse defensiepolitiek, laat staan dat er ruimte zal komen voor enig publiek debat over veiligheid en defensie. De burgers in de Nationale Veiligheidsraad en de Hoge Militaire Raad zijn overigens ook geen ambtenaren of parlementairen, maar regeringsafgevaardigden. Kortom, ook na de huidige hervormingen, zal de TSK geen enkele

rekenschap hoeven af te leggen ten aanzien van de bevolking, ook niet via haar vertegenwoordigers of via de pers. Daar waar de TSK vroeger een soort (onverkozen en geïsoleerde) staat binnen de staat was, wordt dat oude democratische deficit nu vervangen door een nieuw. De TSK wordt momenteel immers omgebouwd tot een AKP-apparaat, los van toekomstige verkiezingsresultaten.

Wat heeft Turkije ons te bieden als NAVO-bondgenoot?

Het Turkse NAVO-lidmaatschap wordt tot op heden niet in vraag gesteld^{iv}, alleen is het onduidelijk wat dit vandaag concreet betekent. De NAVO is traditioneel zwijgzaam over de interne politieke ontwikkelingen binnen een lidstaat. Het Noord-Atlantisch Handvest met zijn veiligheidsvoorzieningen verbonden aan artikel 5 blijft de basis en speculaties omtrent de invloed van de politieke evolutie binnen Turkije op de inwerkingstelling van deze voorzieningen zijn voorbarig.

Als tweede grootste NAVO-troepenmacht heeft de TSK even veel actieve manschappen als de strijdkrachten van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk samen, maar dat is niet het belangrijkste. Sinds heel wat jaren is de NAVO vooral geïnteresseerd in de geografische ligging van Turkije, in het bijzonder in de vliegvelden van Diyarbakir en Incirlik die al van sinds de Golfoorlog in 90-91 belangrijke uitvalbasis vormen voor westerse troepenmachten om te opereren in het Midden-Oosten.

Maar de belangrijkste troef van Turkije als NAVO-bondgenoot is wellicht het feit dat het een groot en belangrijk moslimland is dat een brug vormt tussen Europa en het Midden-Oosten, of tussen West en Oost. Het kan gezien worden als een culturele, economische, geopolitieke en strategische brug op het vlak van de veiligheid.

De NAVO zou moeten kunnen rekenen op deze brug om haar doelstellingen optimaal te behartigen, om toenemende antiwesterse gevoelens te temperen en om de gevoeligheden te kennen in het Midden-Oosten. Nochtans, toont de huidige evolutie in Turkije aan dat er een antiwesters klimaat heerst. In de islamitische wereld leeft veel rancune ten aanzien van het Westen, wat vaak heeft te maken met een onverwerkt verleden en de bevestiging van allerlei clichés in het heden. Heel wat volkeren van het Midden-Oosten kwamen voor het eerst in contact met de westerse beschaving ten tijde van de Kruistochten. Daarbij komt dat zij voor het eerst in contact kwamen met de democratie ten tijde van de kolonisatie. De idealen van *liberté, égalité et fraternité* waren voor hen bijzonder ongeloofwaardig, als zouden wij moslims als vrije en gelijke broeders hebben behandeld. Voor ons lijkt dat een achterhaald verleden, maar zo lang bijvoorbeeld de Palestijnse kwestie aanhangig blijft, is voor heel wat moslims de koloniale periode nog steeds niet helemaal afgesloten. Zo heeft de invasie van Irak in 2003 voor velen het beeld van westerlingen als kruisvaarders nog eens bevestigd.^v

Onder meer op een NAVO-top in Istanbul (in 2004) werd besloten dat de Atlantische Verdragsorganisatie zich voortaan ook zou inzetten in de strijd tegen het terrorisme. Daarbij dient te allen prijze vermeden te worden dat er een beeldvorming ontstaat van de NAVO die de islam bestrijdt, en dan is een islamitische bondgenoot een cruciale troef.^{vi}

Erdogan is niet het type staatsleider dat handelt in de geest van vrijheid en democratie, zoals verwoord in de preambule van het Noord-Atlantisch Verdrag, maar het is niet denkbeeldig dat hij ooit zal worden opgevolgd door een gematigdere president (zoals we bijvoorbeeld in Iran al zagen). Trouwens, het democratische beleid van een aantal andere NAVO-bondgenoten doet evenzeer

vragen rijzen. Daarom dienen we tweemaal na te denken alvorens een NAVO-bondgenoot de rug toe te keren telkens er een regering aan de macht is die de grenzen van de democratie aftast.

De NAVO mag haar eigen principes niet verloochenen door eender wat van haar bondgenoten te tolereren, maar zij heeft weinig middelen om twijfelachtige bondgenoten terug op het rechte spoor te krijgen. Als de andere bondgenoten echter weggijken wanneer Turkije slachtoffer is van echt terrorisme of wanneer het Turkse parlement wordt gebombardeerd, dan duwen we Erdogan toch een beetje in antiwesterse armen. Men mag niet vergeten dat er een tijd is geweest dat Erdogan in de Arabische wereld het secularisme heeft bepleit en dat hij destijds wel degelijk indrukwekkende stappen heeft gezet om zijn land in lijn te krijgen met de Europese Unie.

Wie op basis van Erdogans beleid zou menen dat de NAVO Turkije maar beter kan laten vallen, dient zich te realiseren wat de verdere logische consequenties daarvan zouden zijn; de Russen zouden zich alvast in de handen wrijven en de Alliantie zou niet alleen een militair sterke bondgenoot verliezen, zij zou bovendien een islamitische tegenstander erbij krijgen.

Uiteindelijk zijn het Amerikaanse Congres en de Europese Unie beter geplaatst om Erdogan van een adequaat antwoord te bedienen. Dat zijn immers politieke instellingen die over een veel ruimer en efficiënter assortiment aan drukingsmiddelen beschikken dan de NAVO die veeleer een organisatie is van militaire *hard power*.

ⁱ Lungescu Oana, NATO Spokesperson's statement on Turkey, NATO Press Release 132, 10 Aug. 2016.

ⁱⁱ Stoltenberg, Jens, Statement by the NATO Secretary General on first anniversary of coup attempt in Turkey, NATO Press Release 122, issued on 15 Jul. 2017.

ⁱⁱⁱ De zakenman Reza Zarrab (met vier nationaliteiten, waaronder de Iraanse en de Turkse), die in Amerika werd gearresteerd voor omzeiling van de Iraanse sancties, witwassing van geld en lidmaatschap van een criminele organisatie, blijkt intussen banden te hebben in Turkse regeringskringen en mogelijks tot bij Erdogan.

^{iv} Het Noord-Atlantisch Verdrag voorziet overigens niet in de uitsluiting van een verdragspartner; enkel in een uitbreiding (art. 10) en in een vrijwillige stopzetting van het partnerschap (art. 13).

^v Eerder, naar aanleiding van de invasie van Afghanistan, heeft president George W. Bush zijn *war on terror* letterlijk een kruistocht genoemd: “This crusade, this war on terrorism is going to take a while” (<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010916-2.html>).

^{vi} Strikt genomen is ook Albanië een NAVO-bondgenoot met een islamitische meerderheid onder de bevolking, maar op geopolitiek en militair vlak weegt dat land onvergelijkbaar veel lichter dan Turkije.

Eventuele commentaar of opmerkingen zijn welkom op het volgende e-mailadres: irsd-cesd-scvd@mil.be.

*Andere publicaties van het Studiecentrum voor Veiligheid en Defensie kunnen worden gedownload op **onze website**.*